

Sopater [1]

Σώπατρος

Apamea

età costantiniana

Sopatro di Apamea fu sofista e filosofo secondo la *Suda* (ς 845), che lo ricorda come successore di Plotino dopo Porfirio e Giamblico: fu il più importante filosofo neoplatonico del suo tempo (p 1811; cfr. anche Eunap. *VS* 5 1, 5 e 6, 2; Iul. *epist.* 98, 401b-c; Soz. 1, 5, 1-5); assai vicino a Costantino, partecipò come *teleçthvç* alla fondazione di Costantinopoli (Lyd. *Mens.* 4, 2), ma fu poi condannato a morte dallo stesso imperatore in seguito a una congiura di corte ordita da Ablabio (Eunap. *VS* 6, 2-3; Zos. 40, 3; cfr. Soz. 1, 5, 1-5 e *Sud.* ς 845; sulle diverse versioni cfr. Baldini, *Filos. Sopatro*, 1995).

La *Suda* ne ricorda una sola opera, Περὶ προνοίας καὶ τῶν παρὰ τὴν ἀξίαν εὐπραγούντων ἢ δυσπραγούντων, ma è possibile che egli sia anche l'autore della raccolta di *Estratti vari* (ἐκλογαὶ διαφόροι), che attingeva ai più diversi campi della conoscenza antica e che fu consultata e citata da Fozio (*Bibl.* cod. 161, 103a, 18). L'attribuzione di tale scritto all'erudito di Apamea si fonda su un'ipotesi di Focke (*Quaest. Plut.*, 1911, p. 57), che, per quanto discussa (Orth, *Photiana*, 1928, pp. 62-68), è però generalmente accolta dalla critica (S. Glöckner, *Sopatros* [n. 10], *RE* 3 A 1 [1927], 1002; Henry, *Codd. 161 et 239 Phot.*, 1938; Henry, *Phot. Bibl.*, 1959-1977, 2, p. 123]).

È possibile, ma non certo, che in questo autore vada identificato il Sopatro menzionato negli scolî iliadici (=> Sopater [3]; ma cfr. anche Sopater [2]).

St.:

- Focke, *Quaest. Plut.*, 1911, pp. 57-69
- S. Glöckner, *Sopatros* (n. 10), *RE* 3 A 1 (1927), 1002-1006
- O. Seek, *Sopatros* (n. 11), *RE* 3 A 1 (1927), 1006-1007
- Orth, *Photiana*, 1928, pp. 62-68
- Henry, *Codd. 161 et 239 Phot.*, 1938
- *Sopatros* (n. 1), *PLRE* 1, p. 846
- Baldini, *Filos. Sopatro*, 1995.

Fonti¹: Eunap. *VS* 5, 1, 4-5. 6, 2, 1-4. 7-12. 6, 3, 7-13; Iul. *epist.* 98, 401b-c; [Iul.] *epist.* 182, 446b. 184, 417d. 418a. 185, 439b-c; Lyd. *Mens.* 4, 2; Soz. 1, 5, 1-5; *Sud.* p 1811, s.v. Plwti'noç. ς 845, s.v. Çwvpatroç; Zos. 2, 40, 3.

¹ Le fonti sono disposte in ordine alfabetico.

Eunap. VS. 5, 1, 4-5: δικαιούνην δὲ ἀσκήσας, εὐηκοίας ἔτυχε (σχ. Ἰάμβλιχος) θεῶν τοσαύτης, ὥστε πλῆθος μὲν ἦσαν οἱ ὀμιλοῦντες, πανταχόθεν δὲ ἐφοίτων οἱ παιδείας ἐπιθυμοῦντες· ἦν δὲ ἐν αὐτοῖς τὸ κάλλιστον δύσκριτον. **Σώπατρος** γὰρ ἦν ὁ ἐκ Κυρίας, ἀνὴρ εἰπεῖν τε καὶ γράψαι δεινότατος”....

Eunap. VS. 6, 2, 1-4. 7-12. 6, 3, 7-13: Ἰαμβλίχου δὲ καταλιπόντος τὸ ἀνθρώπειον, ἄλλοι μὲν ἀλλαχῆ διεσπάρησαν, καὶ οὐδεὶς ἦν ἔξω φήμης καὶ ἄγνωστος. **Σώπατρος** δὲ ὁ πάντων δεινότερος, διὰ τε φύσεως ὕψος καὶ ψυχῆς μέγεθος, οὐκ ἐνεγκῶν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ὀμιλεῖν, ἐπὶ τὰς βασιλικὰς αὐτὰς ἔδραμεν ὄξυς, ὡς τὴν Κωνσταντίνου πρόφασιν τε καὶ φορὰν τυραννῶν καὶ μεταστῆσιν τῷ λόγῳ. καὶ ἐς τοσοῦτον γε ἐξίκετο σοφίας καὶ δυνάμεως, ὡς ὁ μὲν βασιλεὺς ἐαλώκει τε ὑπ’ αὐτῷ, καὶ δημοσίᾳ σύνοδον εἶχεν, εἰς τὸν δεξιὸν καθίζων τόπον, ὃ καὶ ἀκοῦσαι καὶ ἰδεῖν ἄπιστον. οἱ δὲ παραδυναστεύοντες ῥηγνύμενοι τῷ φθόνῳ πρὸς βασιλείαν ἄρτι φιλοσοφεῖν μεταμανθάνουσαν, τὸν Κερκώπων ἐπετήρουν καιρὸν (οὐ τὸν Ἡρακλέα καθεύδοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄλογον ἐγρηγοροῦσαν Τύχην [*lacunam suspicavit Boiss.*]) καὶ συλλόγους τε λαθραίους ἐποιοῦντο, καὶ οὐκ ἔστι καθ’ ὅ τι μέρος τῆς κακοδαίμονος ἐπιβουλῆς ἡμέλουν. ὥσπερ οὖν ὅτε (ὅτε **Vollebr.**; ὁ **A; del. Boiss.**) ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ μεγάλου **Κωκράτου**”; οὕτω καὶ τότε **κυνορᾶν** ἐξῆν τὸ κατὰ **Σώπατρον** (**Κωπάτρου Hemst.**) ἐπιβούλευμα. ἡ μὲν γὰρ Κωνσταντινούπολις, τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον, κατὰ μὲν τοὺς παλαιούς χρόνους Ἀθηναίοις παρέιχε τὴν **κυτοπομπίαν**, καὶ περιττὸν ἦν τὸ ἐκεῖθεν ἀγώγιμον· ἐν δὲ τοῖς καθ’ ἡμᾶς καιροῖς, οὐδὲ τὸ ἀπ’ Αἰγύπτου πλῆθος τῶν ὀκλάδων, οὐδὲ τὸ ἐξ Ἀσίας ἀπάσης, Κυρίας τε καὶ Φοινίκης καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν **κυμφερόμενον** πλῆθος **κύτου**, κατὰ ἀπαγωγὴν φόρου, ἐμπλῆσαι καὶ κορέσαι τὸν μεθύοντα δύναται δῆμον, ὃν Κωνσταντίνος, τὰς ἄλλας χερῶσας πόλεις ἀνθρώπων, εἰς τὸ Βυζάντιον μετέστησε, καὶ πρὸς τοὺς ἐν τοῖς θεάτροις κρότους παραβλυζόντων κραιπάλης ἀνθρώπων ἑαυτῷ **κυνεστήσατο**, **κυφαλλομένων** ἀνθρώπων ἀγαπήσας ἐγκώμια καὶ μνήμην ὀνόματος, τῶν μόλις ὑπὸ εὐθελείας φθειρομένων **κυνονομα**· **κυμβέβηκε** δὲ καὶ τῇ θέσει τοῦ Βυζαντίου μηδὲ εἰς **κυλοῦν** ἀρμόζειν τῶν **κυταφερομένων** **κυλοίων**, ἂν μὴ **κυταπνεύσει** νότος ἀκραῆς καὶ ἄμικτος. καὶ τότε δὴ τοῦ **κυλλάκις** **κυμβαίνοντος** κατὰ τὴν ὤρων φύσιν **κυμβάντος**, ὃ τε δῆμος ὑπὸ **κυμοῦ** **κυπαρέθεντες** **κυνήσαν** εἰς τὸ θέατρον, καὶ **κυπάνις** ἦν τοῦ **κυθύοντος** ἐπαίνου, καὶ τὸν βασιλέα **κυτεῖχεν** ἀθυμία. καὶ οἱ **κυπάλοι** **κυσκαίνοντες**, εὐρηκῆναι καιρὸν ἡγούμενοι κάλλιστον, “ἀλλὰ **Κώπατρος** γε”, ἔφασαν “ὁ **κυπαρὰ** **κυοῦ** **κυμῶμενος** **κυτέδῃσε** τοὺς ἀνέμους δι’ ὑπερβολὴν σοφίας, ἦν καὶ αὐτὸς ἐπαινεῖς, καὶ δι’ ἦν ἔτι τοῖς βασιλείοις ἐγκάθηται θρόνοις”. καὶ ὁ Κωνσταντίνος

ταῦτα ἀκούσας καὶ συμπεισθεῖς, κατακοπήναι κελεύει τὸν ἄνδρα, καὶ ἐγίνετο διὰ τοὺς βασκαίνοντας ταῦτα θάπτον ἢ ἐλέγετο. ὁ δὲ τῶν κακῶν ἀπάντων αἴτιος ἦν Ἀβλάβιος, ἔπαρχος μὲν τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ὑπὸ **Κωπάτρου** δὲ παρευδοκιμούμενος ἀπήγγετο.⁷ καὶ τοσοῦτον ἐγένετο παίγιον τῆς εἰς ἅπαντα νεωτεριζούσης Τύχης, ὥστε οὕτω πλείονα ἐδύνατο τοῦ βασιλεύοντος, ὥστε καὶ **Κώπατρον** ἀπέκτεινεν, αἰτίαν ἐπενεγκῶν τῆς Κοκρατικῆς εὐηθεστέραν, ὥσπερ ἀτάκτῳ δήμῳ τῷ τότε βασιλεύοντι Ἰχρώμενος⁸ (αδδ. Ωψττ.). Κωνσταντῖνος μὲν οὖν καὶ Ἀβλάβιον τιμῶν ἐκολάζετο, καὶ ὅπως γε ἐτελεύτα ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γέγραπται. Ἀβλαβίῳ δὲ τὸν παῖδα κατέλιπε Κωνσταντίον, συμβασιλεύσαντα μὲν αὐτῷ, διαδεξάμενον δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ πατρὸς σὺν Κωνσταντίνῳ καὶ Κώνσταντι τοῖς ἀδελφοῖς. ἐν δὲ τοῖς κατὰ τὸν θειότατον Ἰουλιανὸν ἀκριβέστερον ταῦτα εἴρηται. διαδεξάμενος δὲ ὁ Κωνσταντῖνος τὴν βασιλείαν καὶ κληρωθεὶς ὅσα γε ἐκληρώθη, ταῦτα δὲ ἦν τὰ ἐξ Ἰλλυριῶν εἰς τὴν ἑῴαν καθήκοντα, τὸν μὲν Ἀβλάβιον αὐτίκα παραλύει τῆς ἀρχῆς, ἄλλο δὲ περὶ αὐτὸν ἑταιρικὸν συνέστησε. καὶ ὁ μὲν Ἀβλάβιος τὰ περὶ Βιθυνίαν χωρία πάλαι παρεσκευασμένος (Χοβετ̄ παρεσκευασμένα Α), βασιλικὰς τε καταφυγὰς καὶ ῥαθυμίας ἔχοντα, διέτριβεν ἐν ἀφθόνοις, πάντων ἀνθρώπων θαυμαζόντων ὅτι βασιλεύειν οὐ βούλεται. ὁ δὲ Κωνσταντῖος ἐγγύθεν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς πόλεως ξιφηφόρους τινὰς ἐπ' αὐτὸν ἐκπέμψας οὐκ ὀλίγους, τοῖς μὲν πρώτοις ἐκέλευσεν ἀποδιδόναι γράμματα. καὶ προσεκύνησάν γε αὐτόν, ὥσπερ νομίζουσιν Ῥωμαῖοι βασιλέα προσκυνεῖν, οἱ τὰ γράμματα ἐγχειρίζοντες· καὶ ὅς μάλα σοβαρῶς δεξάμενος τὰ γράμματα καὶ παντὸς ἀπολυθεὶς φόβου, τὴν τε ἀλουργίδα τοὺς ἐλθόντας ἀπήτει, βαρύτερος ἤδη γινόμενος, καὶ φοβερόν ἦν τοῖς ὀρωμένοις. οἱ δὲ ἔφασαν πρὸς αὐτόν, αὐτοὶ μὲν τὰ γράμματα κομίζουσιν, πρὸ θυρῶν δὲ εἶναι τοὺς ταῦτα πεπιστευμένους. καὶ ὁ μὲν ἐκείνους ἐκάλεε μέγα φρονῶν καὶ τῇ γνώμῃ διηρμένος· οἱ δὲ συγχωρηθέντες εἰσελθεῖν πλήθος τε ἦσαν καὶ ξιφηφόροι πάντες, καὶ ἀντὶ τῆς ἀλουργίδος ἐπήγον αὐτῷ στὸν πορφύρεον θάνατον, κρεουρηγδόν, ὥσπερ τι τῶν ἐν ταῖς εὐωχίαις ζῶον, κατακόψαντες. καὶ ταῦτα (ταύτην Χοβετ̄) ἔτισε **Κωπάτρῳ** δίκην ὁ πάντα εὐδαίμων Ἀβλάβιος.

Iul. epist. 98, 401b-c: Ἰαμβλίχου τοῦ θειοτάτου τὸ θρέμμα **Κώπατρος** ἐγένετο τούτου κηδεστῆς † ἐξ ὅσου †.

[*Iul.*] *epist.* 182, 446b: Ἰουλιανός Κωσιπάτρω. (Κωσιπάτρω χοδ., ρέερα **Κωπάτρῳ**· cf. 184, 417d et 185, 439b-c).

[*Iul.*] *epist.* 184, 417d: μετὰ ταῦτα ἐπρέσβευσεν ὡς ἡμᾶς ὁ καλὸς **Κώπατρος** [...].

[Iul.] *epist.* 184, 418a: καὶ δὴ καὶ ἀντέγραφον εὐθύς, οὐ πρὸς σε (σχ. Ἰάμβλιχον) μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τὸν ἱερὸν **Σώπατρον**, τὸν ἐκείνου παῖδα”....

[Iul.] *epist.* 185, 439b-c: καίτοι σὺ (σχ. Ἰάμβλιχος) μὲν τὴν Ἐώαν ὄλην ἐμέ τε καὶ τὸν ἐταῖρον **Σώπατρον** εἰς τὴν Θράκην μετενηνοχένοι προσπαίσεις”....

Lyd. *Mens.* 4, 2: ὁ δὲ Πραιτέξτατος ὁ ἱεροφάντης, ὁ **Σωπάτρῳ** τε τῷ τελεστή καὶ Κωνσταντίνῳ τῷ αὐτοκράτῳρῳ συλλαβῶν ἐπὶ τῷ πολισμῷ τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως, δύναμιν αὐτὸν εἶναι τινα βούλεται ἐφ’ ἑκατέρας Ἄρκτου τεταγμένην καὶ τὰς θειοτέρας ψυχὰς ἐπὶ τὸν σεληνιακὸν χορὸν ἀποπέμπειν.

Soz. 1, 5, 1-5: οὐκ ἀγνοῶ δέ, ὡς Ἕλληνες λέγουσι Κωνσταντῖνον ἀνελόντα τινὰς τῶν ἐγγυτάτω γένους καὶ τῷ θανάτῳ Κρίσπου τοῦ ἑαυτοῦ παιδὸς συμπράξαντα μεταμεληθῆναι καὶ περὶ καθαρμοῦ κοινώσασθαι **Σωπάτρῳ τῷ φιλοσόφῳ** κατ’ ἐκείνο καιροῦ προεστῶτι τῆς Πλωτίνου διαδοχῆς· τὸν δὲ ἀποφῆναςθαι μηδένα καθαρμὸν εἶναι τῶν τοιούτων ἀμαρτημάτων· ἀδημονοῦντα δὲ τὸν βασιλέα ἐπὶ τῇ ἀπαγορεύσει περιτυχεῖν ἐπισκόποις, οἳ μετανοία καὶ βαπτίσματι ὑπέσχοντο πάσης αὐτὸν ἀμαρτίας καθαίρειν, ἤσθηναί τε τούτοις κατὰ σκοπὸν εἰρηκόσι καὶ θαυμάσαι τὸ δόγμα καὶ Χριστιανὸν γενέσθαι καὶ τοὺς ἀρχομένους ἐπὶ τοῦτο ἀγαγεῖν. ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ταῦτα πεπλάσθαι τοῖς σπουδάζουσι τὴν Χριστιανῶν θρησκείαν κακηγορεῖν. Κρίσπος μὲν γάρ, δι’ ὃν φασὶ Κωνσταντῖνον καθαρμοῦ δεηθῆναι, τῷ εἰκοστῷ ἔτει ἐτελεύτησε τῆς τοῦ πατρὸς ἡγεμονίας, ἔτι περιῶν πολλοὺς σὺν αὐτῷ θέμενος νόμους ὑπὲρ Χριστιανῶν, ἅτε δὴ κατὰ τὸ δεύτερον σχῆμα τῆς βασιλείας τετιμημένος καὶ Καῖσαρ ὢν, ὡς εἰσέτι νῦν μαρτυροῦσιν οἱ τοῖς νόμοις ὑποτεταγμένοι χρόνοι καὶ τῶν νομοθετῶν αἱ προσηγορίαι. **Σώπατρον** δὲ πρῶτον μὲν οὐκ εἰκὸς ἦν εἰς ὁμίλιαν ἐλθεῖν Κωνσταντίνῳ μόνης τῆς πρὸς τῷ ὠκεανῷ καὶ τῷ Ῥήνῳ μοίρας ἡγουμένῳ. διὰ γὰρ τὴν πρὸς Μαξέντιον διαφορὰν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας διάγοντα ἐστασίαζε τὰ Ῥωμαίων· καὶ οὐκ εὐπετές ἦν τότε ἐπιδημεῖν Γαλάταις καὶ Βρεττανοῖς καὶ τοῖς τῆδε κατοικοῦσι, παρ’ οἷς συνωμολόγηται τῆς τῶν Χριστιανῶν θρησκείας μετασχεῖν Κωνσταντῖνον, πρὶν ἐπὶ Μαξέντιον στρατεύσαι καὶ παρελθεῖν ἐπὶ Ῥώμην καὶ Ἰταλοῦς. καὶ μάρτυρες τούτου πάλιν οἱ χρόνοι καὶ οἱ νόμοι οὗς ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἔθετο. εἰ δὲ καὶ ῥαδίως ὠδίπως συγχωρήσομεν ἐντυχεῖν **Σωπάτρῳ** τὸν βασιλέα ἢ δι’ ἐπιστολῆς αὐτοῦ πυθέσθαι περὶ ὧν ἠβούλετο, οὐ δήπου πιθανὸν ἦν τὸν φιλόσοφον ἀγνοεῖν, ὡς Ἡρακλῆς ὁ Ἀλκμήνης Ἀθήνησιν ἐκαθάρθη μετὰ τὴν τεκνοκτονίαν τοῖς Δήμητρος μυστηρίοις

καὶ μετὰ τὸν Ἰφίτου φόνον, ὄν ξένον τε ὄντα καὶ φίλον ἀδίκως ἀνείλεν. ὥς μὲν οὖν οἱ Ἕλληνες τῶν τοιούτων πλημμελημάτων καθαρμούς ἐπηγγέλλοντο, ἀπόχρη τὰ εἰρημένα καὶ ψεῦδος κατηγορεῖ τῶν ἐναντία ἀποφήναςθαι **Κώπατρον** πλασαμένων. οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι ταῦτα ἡγνοηκέναί τὸν ἐπισημότατον τότε παρ' Ἑλλήσιν ἐπὶ παιδεύσει γεγενημένον.

Sud. p 1811: Πλωτῖνος, Λυκοπολίτης, ἀπὸ φιλοσόφων, μαθητῆς μὲν Ἀμμωνίου τοῦ πρῶην γενομένου σακκοφόρου, διδάσκαλος δὲ Ἀμελίου· οὗ Πορφύριος διήκουσε, τοῦ δὲ Ἰάμβλιχος, τοῦ δὲ **Κώπατρος**. ἐπὶ δὲ Γαλληνοῦ γηραιὸς ὢν διέμεινε (διέτεινε) σχριπσεριτ Αδλερ χολλ. ' . ε 2424 χεττ.) ἄχρι ... (Κλάυδιου τοῦ δευτέρου συππλέεριτ Αδλερ, χολλ. ' . δ 237 ετ Πορπηψρ. 'ιτα χ. 2) καὶ συνέταξε βιβλία νδ', ἅτινα κατὰ ἐννέα βίβλους διήρηται καὶ λέγονται Ἑννεάδες ἕξ. γέγονε δὲ καὶ τὸ σῶμα ἀσθενῆς ὑπὸ τῆς ἱερᾶς νόσου. ἔγραψε καὶ ἄλλα.

Sud. ζ 845: **Κώπατρος**, Ἀπαμεύς, σοφιστῆς καὶ φιλόσοφος, μαθητῆς Ἰαμβλίχου· ὄν ὁ Καῖσαρ Κωνσταντῖνος ἀνείλεν εἰς πίστιν τοῦ μὴ ἐλληνίζειν ἔτι τὰ κατὰ θρησκείαν· ἦν γὰρ αὐτῷ συνήθης πρότερον. ἔγραψε Περὶ προνοίας καὶ τῶν παρὰ τὴν ἀξίαν εὐπραγούντων ἢ δυσπραγούντων. ὅτι τὸν **Κώπατρον** Κωνσταντῖνος ἀνείλεν, οὐ καλῶς ποιῶν· ὁ γὰρ Χριστιανὸς ἕξ ἀγάπης, οὐκ ἐκ ἀνάγκης.

Zos. 2, 40, 3: ἀνηρέθη δὲ τότε Ἀβλάβιος ὁ τῆς αὐλῆς ὑπαρχος, τῆς Δίκης ἀξίαν αὐτῷ ποινὴν ἐπιθείσης ἀνθ' ὧν ἐπεβούλευσε θάνατον **Κωπάτρω τῷ φιλοσόφῳ** φθόνῳ τῆς Κωνσταντίνου (Κωνσταντίνου Στεπη., εδδ.· Κωνσταντι 'C) πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος.

CARLA CASTELLI
Università di Milano
08/02/2007